

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1363182/3

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב שלמה שפירא

המערער: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד רויח אוחנה (נאור))

נגד

המשיבה: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד אבנר סאלם ועו"ד שירה דרורי-סאלם)

הנדון: דחיית בקשת פסלות המייחסת לדין משוא פנים בשל נזיפתו בגין איחור והפרעות לדין ובשל עצתו לו להסכים לגירושין שאותם תובעת המשיבה

פסק דין

לפניי ערעור על החלטת בית הדין הרבני האזורי ירושלים (הרכב ד) שלא לפסול עצמו מלדון בעניינם של הצדדים.

עיינתי חזור ועיין בטענות המערער, בהחלטת בית הדין קמא שבעניינה הוגש הערעור ובפרוטוקולי הדיונים שעל האמור בהם מושתתת הטענה כי בית הדין נוהג במערער באורח שונה מזה שבו הוא נוהג במשיבה ובשל כך יש חשש למשוא פנים ולהסתתמות טענות המערער, שיש בה כדי להביא לעוול במשפט, פרוטוקולים שצירף המערער לאחרונה כהשלמה לבקשתו – ערעורו.

עיינתי היטב כמובן גם בתשובתה של המשיבה, אך מוצא אני לנכון להבהיר כי גם ללא תשובתה הייתי מגיע ככל הנראה לאותה מסקנה שאליה הגעתי, והיא כי דינו של הערעור להידחות ואין אף צורך בקיום דיון פרונטלי בעניינו, שכן טענות הפסלות – אין להן על מה שתיסמכנה.

בית הדין קמא פירט וביאר בהחלטתו כי אין לאיש מחבריו נגיעה אישית כלשהי לעניין ולא התקיימה באיש מהם אף עילה מהעילות המפורטות בסעיף 19א(ב) לחוק הדיינים (להלן: החוק) או בכללי האתיקה כעילות שבשלהן על דיון לפסול עצמו מלדון בהליך מסוים.

על דבריו אלה של בית הדין קמא אין המערער חלוק לכאורה, שכן אין בטענותיו דבר המנוגד להם ולא כל שכן שאין בהן ראייה לטענה אפשרית שבניגוד להם.

אלא מאי?

סעיף 19א(ב) לחוק מפרט עילות לאחר ההקדמה כי הללו מפורטות "בלי לגרוע מהוראות סעיף קטן (א)" שבו נאמרה האמירה הכללית בנוגע ל"נסיבות שיש בהן כדי ליצור חשש ממשי למשוא פנים בניהול המשפט". המערער מבקש לכאורה לטעון כי נסיבות אלה התקיימו בנדונו ועל כן קמה עילת פסלות גם אם אין הוא יכול להצביע על נסיבה ספציפית מאלה שפורטו בסעיף 19א(ב).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ברובד העקרוני יש כמובן צדק בטיעון כי אפשר שתתקיימנה נסיבות כאלה, וזו אכן משמעות האמירה "בלי לגרוע", אולם אין להתעלם גם מהצורך שראה המחוקק בפירוט שבסעיף 19א(ב). משמעות הדברים פשוטה היא: בסעיף 19א(ב) פורטו נסיבות ספציפיות שמשותפות שמהתקיימו (מה שמצריך כמובן בירור עובדתי) אחת דתה של בקשת הפסלות להתקבל, שכן הנחת היסוד בהתקיימן של הללו היא כי קיים חשש ממשי ומבוסס כי הללו עשויות להביא לידי משוא פנים או לפחות לידי מראית עין של חשש כזה – אף שלא בהכרח שיביאו אליו. לעומת זאת בהעדרן של נסיבות אלה, אף כי תיתכנה נסיבות אחרות שיביאו למשוא פנים, לחשש מקיומו או למראית עין שלו – אין להניח בנקל כי הללו קיימות וכי אכן עשויות הן להביא לידי אחד מאלה, לא רק נטל הראיה במישור העובדתי לקיומן של נסיבות כאלה אלא גם נטל השכנוע כי אותן נסיבות אכן עשויות להביא לחשש של משוא פנים וכו' – מוטל על כתפיו של הטוען לכך. בטענה לבד – לא די.

לא זו אף זו, גם בסעיף 19א(א) מדובר, וככל דברינו עד כה, ב"נסיבות", היינו צריך הטוען לפסלות להראות כי ישנם דברים העשויים להביא לידי משוא פנים וכי יש לפחות "חשש ממשי" שכך יהיה. דרך משל: יכול בעל דין לטעון כי הדיין אומנם אינו קרוב משפחה וכו' של איש מן הצדדים, אין לו עניין כספי או אחר בהליך לגופו או בצד לו וכו' אך קיימת היכרות קרובה, חיובית או שלילית, בינו לבין בן משפחה קרוב של אחד הצדדים שיש בה כדי לגרום לו להטות את הדין כדי שיישא חן בעיני אותו קרוב או להפך כדי להינקם ממנו. לא בהכרח שטענה זו תהיה צודקת ושתתקבל, אולם יש כאן לפחות טענה על "נסיבה" שלדעת הטוען את הטענה עשויה להביא לידי משוא פנים. בענייננו אין מדובר אף בטענה כזו – לא רק שאין המערער מוכיח נסיבה כזו אלא שאף אינו טוען לקיומה.

אכן יכול הטוען לטעון: סוף כל סוף מה לנו ולנסיבות, עיקרו של דבר הלוא הוא 'משוא הפנים' הנטען, והמערער טוען לקיומו של זה ומבקש להוכיחו מהתנהלות בית הדין בענייננו, תהיינה הנסיבות שהביאו להתנהלות זו אשר תהיינה?

ולאידך גיסא נשאל: מדוע אפוא מצא המחוקק לנכון לדבר על נסיבות ולא אמר בפשטות כי אם קיים חשש למשוא פנים על הדיין לפסול את עצמו?

והתשובה לשאלות אלה אף היא פשוטה, בהמשך ישיר של ההסבר דלעיל:

אכן אם קיים חשש למשוא פנים על הדיין לפסול את עצמו, וכשם שאין זה משנה – כשאכן קיים חשש כזה – אם התקיימו הנסיבות שבסעיף 19א(ב) לחוק או לא, מאחר שסוף כל סוף קיים החשש, כך ומאותה סיבה עצמה אין זה משנה אם ישנן "נסיבות" ידועות כלשהן לכך או לא. אך מהיכן נסיק כי קיים חשש כזה?

הוראת סעיף 19א לחוק מכוונת לדיין עצמו "אם מצא" – הדיין עצמו יודע את שבלבו ויודע הוא, או אמור לדעת לפחות, אם קיימת בליבו נטייה לטובת או לרעת אחד הצדדים, וחובתו היא אם מצא כי קיימת נטייה כזו בליבו לפסול את עצמו. חזקתו של דיין היא גם כי אכן כך יעשה ולא ימשיך לשבת על כס השיפוט בהליך מסוים בידיעה כי עלול הוא להטות משפט, ולו שלא במתכוון. דיין הממשיך לדון למרות ידיעה כזו אינו ראוי לדון בשום הליך ולא רק באותו הליך עצמו.

ברם כשאין הדיין חש כי ליבו נוטה לצד זה או אחר מסיבה שאינה עניינית, היינו שאינה נובעת מהטענות והחומר שלפניו, מדוע יפסול עצמו או מדוע יתבקש בית הדין הגדול הדין בערעור בעניין הפסלות לפסול אותו רק בשל טענה של אחד הצדדים כי קיים חשש למשוא פנים? אין סיבה שכך ייעשה וגם אי אפשר לנהוג כך, שהלוא כל בעל דין יוכל לבקש פסילת כל דיין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהחלטתו אינה נושאת חן בעיניו – אם למרות ידיעתו כי אין ההחלטה נגועה במשוא פנים, מאחר שנוח לו לטעון בשקר כי חושש הוא מקיומו של משוא פנים, ואם משום שבאמת יחשוב כי קיים משוא פנים אלא שמחשבתו זו אינה נובעת אלא מהיותו צודק בעיני עצמו וכמאמר החכם מכל אדם "כל דרך איש ישר בעיניו" (משלי כא, ב).

כאן מפציע אורן של הנסיבות, ולפיכך מצאו הללו מקום של כבוד בלשון החוק. כשאפשר להצביע על נסיבות העשויות להביא למשוא פנים – יש מקום לבחון טענה כי אכן משוא פנים בדבר, גם אם הדיין עצמו לא חש בקיומו, שמא נוהג הוא במשוא פנים בתת-מודע (או חלילה כי בניגוד לחזקה האמורה לעיל מכחיש הוא את קיומו של משוא הפנים אף כי מודע הוא אליו – אפשרות זו יכולה להיבחן כמובן רק במסגרת הערעור, בעוד חברתה האפשרית יותר יכולה וצריכה להיבחן על ידי הדיין עצמו שצריך לשקול היטב שמא בלי משים ובלי רצון הביאווהו הנסיבות לשאת פנים). בהעדרן של נסיבות היכולות לבסס חשש למשוא פנים אין כל יסוד להניח, על דרך כלל, את קיומו של משוא הפנים או לחשוש כי קיים הוא. וכי מדוע יהיה קיים אם אין סיבה שיתקיים, וגם אם נניח כי תיתכן סיבה שאינה ידועה לנו – מדוע נניח כי אכן קיימת היא שעה שהדיין עצמו אינו מוצא בליבו משוא פנים?

אכן המערער דן, וכמוהו לא מעט מבעלי הדין המבקשים לפסול דיין זה או אחר, מצביע על החלטות והתנהלויות של הדיין, שלדעת המערער יש בהן ללמד כי קיים מצידו משוא פנים, יהיו נסיבותיו וסיבותיו אשר יהיו. והלוא כבר אמרנו כי אם אכן קיים חשש למשוא פנים, אין חשיבות לנסיבות שהביאו ליצירתו, ואף אם אין בידנו תשובה לשאלה מדוע יהיה קיים ללא סיבה או מדוע נניח את קיומה של סיבה שאינה גלויה לעינינו – מה בכך אם משוא הפנים עצמו מזדקק לעינינו? והרצפה יאמר גם כי הזדקרות משוא פנים לעינינו יש בה לא רק משום טעם שבשלו לא יהיה אכפת לנו מה הן הנסיבות שהביאוהו, אלא גם תשובה לשאלה מדוע נניח כי קיימות נסיבות כאלה, שכן אם אכן נכונה הלוגיקה שאין משוא פנים ללא נסיבות שיצרוהו ומאידך גיסא נראה לעינינו כי יש משוא פנים – שמע מינה כי גם הנסיבות ישנן, אף אם לא נדען.

אלא שלשם קבלת טיעון כאמור צריכים אנו לראות לעינינו אכן את קיומו של משוא הפנים.

וביתר פירוט נאמר כי כשלפנינו החלטה או התנהלות העשויה לנבוע מטעמים שונים, ולטענת אחד הצדדים נובעת היא ממשוא פנים – אם אין אנו יודעים על נסיבה שיש בה כדי לבסס חשש למשוא פנים אין כל סיבה שנחשוש כי ההחלטה או ההנהלות נבעה ממשוא פנים שנוצר ללא נסיבה הגיונית ליצירתו או שיש נסיבה כזו שבצממה אינה ידועה לנו. הנחת המוצא הן מכוח החזקה והן מכוחו של ההיגיון היא כי ההחלטה או ההתנהלות המדוברת נבעה מאחד הטעמים השונים האחרים ולא ממשוא הפנים. אעיר כי בכוונה אמרתי "טעמים שונים" ללא פירוט כיוון שאין הדבר תלוי בשאלה אם אותם טעמים צודקים ונכונים הם כשלעצמם אם לאו. אם סבור בעל דין כי החלטה בעניינו ניתנה מטעם שגוי יכול הוא לערער עליה לגופה, אך אין זו עילת פסלות. כך גם אם סבור בעל דין כי התנהלות דיין כלפיו נובעת ממזג שיפוטי רע, מכעס לא מוצדק וכו' – אפשר שתהיה לו ביקורת צודקת לגופה של אותה התנהלות, אך אין זו עילת פסלות.

בהעדר נסיבות המבססות את החשש למשוא פנים, וכל עוד הדיין עצמו אינו חש כי ליבו נוטה לצד מן הצדדים, נוכל לקבוע כי קיים חשש למשוא פנים רק אם קיימת התנהלות או ניתנה החלטה שאין לה פרשנות אחרת המתקבלת על הדעת לבד מקיומו של משוא הפנים.

מן העבר האחר, אם התקיימו נסיבות ברורות המקימות חשש למשוא פנים, כך אם התקיימו הנסיבות המנויות בסעיף 19א(ב) לחוק, יצטרך הדיין לפסול עצמו אף אם לא נוכל למצוא בהחלטותיו עצמן או בהתנהלותו דבר שאינו מוסבר ושנראה כי נבע מאותו משוא פנים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובתוכם כשאכן נטענות נסיבות מסוימות אלא שהללו אינן כה חריגות ושמעיות ולא ברי הוא כי יש בהן להביא לחשש למשוא פנים, או כי עצם קיומן נטען ואף התבסס על ראיות אך הללו אינן מספיקות לקביעה ודאית של קיומן, אזי יוכלו ההחלטות או ההתנהלות לסייענו במבחן: אם פרשנותן הסבירה יותר היא כי נבעו ממשוא פנים שיצרו אותן נסיבות, אף כי אפשר שלא כך הוא – יצטרך הדיין לפסול עצמו, ואם לא יעשה כך – תצטרך ערכאת הערעור לפסולו; אם פרשנותן הסבירה יותר היא כי נבעו מטעם אחר – לא יפסל הדיין כל עוד לא שוכנענו גם במנותק מאותן החלטות או התנהלויות כי הנסיבות הנטענות אכן יוצרות חשש למשוא פנים. וכמובן אין מדובר בעניין זה בשני מצבים אפשריים בלבד, אלא בשני קצוות של סקאלה שהתנועה עליה מושפעת מכמה גורמים, ואם תרצה אמור: בשני צירי גרף שעליו מותווים הקווים, האחד מייצג את מידת סבירותן של הפרשנויות השונות של ההחלטה או ההתנהלות שאינן מיוחסות למשוא פנים והאחר את מידת הסבירות שהנסיבות הנטענות קיימות ושעשויות הן להביא למשוא פנים.

ומן הכלל אל הפרט:

המערער מבקש לשכנענו כי אף שלא הצביע על עילה כלשהי העשויה להביא למשוא פנים, נניח ונקבע כי קיים חשש כזה בשל התנהלות בית הדין קמא כלפיו, התנהלות הכוללת נזיפה בו בשל איחור לדיון ובקשתו, משהתייצב באיחור, לשמוע פירוט מה נאמר בדיון עד הגעתו; על נזיפות בו על הפרעות למהלך הדיון (שכשלעצמן אינן מוכחות) ויחס סלחני לטעמו להפרעות דומות של המשיבה או באי כוחה ועל אמירות של בית הדין הדוחקות בו, להבנתו, להתגרש, כבקשת המשיבה ותביעתה, אף שההליך לא מוצה. (לאמור מתווספות גם החלטות שאינן צודקות לטעמו אלא שהללו ודאי אינן עילה לבקשת פסלות אלא לכל היותר עילה לערעור עליהן לגופן.)

אמירותיו של בית הדין קמא בסוגיית הגירושין הוסברו בהחלטתו. אך גם ללא ההסבר בהחלטה ניכר בהן – מצד עצמן, מצד הידוע לכל באי שערי בית הדין ומן האמור בפרוטוקול – כי אין בהן דבר וחצי דבר המלמד על קבלת עמדת המשיבה בכלל, ועל קבלתה מטעמים שאינם ענייניים בפרט. כל שיש באותן אמירות הוא ניתוח ענייני של המצב והאפשרויות – הסיכוי לשלום בית, במנותק מהשאלה אם יש צדק בדרישת המערער לשלום בית, וחוסר האפשרות לאכוף שלום בית גם אם דרישתו צודקת היא; לעומת ההיגיון שבגירושין בהסכמה, במנותק מהשאלה אם יש צדק בתביעת הגירושין, נוכח הסיכוי הדל כפי הנראה לעין לשלום בית, גם אם נניח שדלות הסיכוי היא תוצאה של התנהלות המשיבה ולא של צדק טענותיה, ונוכח חוסר היכולת לאוכפו; כשלכך מצטרף הסיכון של פסק דין שעשוי שלא להחמיא לאיש מהצדדים ושלא יהיה אכן פסק דין לגירושין – אותו אפשר יהיה לאכוף, ומכאן שהאיש נוטל סיכון שבצידו כמעט חוסר מוחלט של סיכוי ותוחלת, שכן גם אם תתקבל עמדתו בפן המשפטי, שלום בית בפועל – כנראה לא יושג, ואילו אם תתקבל עמדת האישה – גירושין אפשר יהיה לאכוף, גם לולי אכיפתם שלום בית לא יהיה והאיש גם הוא יהיה מעוגן, ובנוסף ייתכן שיחויב בכתובה. לעומתו האישה נוטלת רק את הסיכון (שקיים כאמור גם כלפי האישה) של פסק דין שלא יחמיא לה, אין היא מסתכנת בהקשר של שלום הבית שכן כאמור גם אם ייפסק שחייבת היא לשוב לשלום בית לא יהיו לפסק דין זה 'שיניים' ולא יכולות להיות לו כאלה, ולעניין הגירושין הרי שמחזיקה היא בסיכוי שתביעתה תתקבל, שפסק הדין אף ייאכף ושתזכה גם בכתובה ואינה מסכנת דבר, שהרי אף אם תידחה תביעתה לא ישתנה מצבה לרעה בהשוואה למצבה כיום, נשואה שלא לרצונה וללא גט.

מדובר בניתוח ענייני גם אם כואב, שבית הדין לא רק רשאי להציגו לעיני האישה אלא אף ראוי שיעשה כך, עצה טובה בעיני בית הדין עצמו – ובנסיבות דומות כך היה מיעץ כל או כמעט כל דיין או גורם אחר המכיר את הדינמיקה של הליכי בית הדין – עצה שגם אם אינה טובה בעיני

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האיש, ומתקשה הוא לקבלה, וגם אם אינו חייב לקבלה (ואכן אינו חייב), אין כל מקום לראותה כנובעת ממשוא פנים נגדו.

הנזיפה על האיחור ועל הבקשה לקבל פירוט מיידי בעל פה על שנאמר עד אז (ולא רק לראות לאחר מכן את הפרוטוקול) – בין שצודקת היא ובין שמוגזמת היא, ואיני קובע מסמרות בשאלה זו כלל משום שאיני נזקק לכך ומשום שקשה לקבוע זאת בלי להיות נוכח בדיון ולשמוע גם את נימת הדברים, הן דברי המערער הן דברי בית הדין, נימה שהפרוטוקול הכתוב אינו יכול להעבירה – סיבתה היא כמוכח האיחור והבקשה עצמה. אין כל סיבה, וודאי שלא כל עוד לא הוצג לפנינו יחס שונה כלפי המשיבה – ולא הוצג לפנינו כזה – לייחס אותה למשוא פנים או לחשוש לקיומו בגינה.

אשר לנזיפות בגין הפרעות – עיון בפרוטוקול מלמד בבירור כי כדברי בית הדין בהחלטתו כן הוא: הפרעותיו של המערער והתפרצויותיו היו רבות וחוזרות ונשנות, ואין כל תימה על ההכרח שראה בית הדין, האמור וחייב לאפשר ניהול דיון תקין, לנזוף ולהתרות בגינן יותר מבגין הפרעה בודדת של באת כוח המשיבה שגם נענתה בתגובה חריפה של בא כוח המערער עצמו, תגובה שהשתיקה את באת כוח המשיבה למעשה וייתרה את הצורך להעיר עליה מעבר לכך.

גם כאן נראה לכאורה כי בית הדין נהג כשורה ובמידתיות – ויש שיאמרו שאף בסלחנות – ביחסו להתפרצויות המערער, אך אף אם יש מי שיחלוק על כך, לכל היותר יוכל לבקר את הדברים לגופם, ייחוסם למשוא פנים – אין לו כל יסוד, ולא כל שכן בהעדר כל נסיבה מוכחת או אפילו נטענת שעשויה הייתה להביא למשוא פנים כזה.

לטענתו הנוספת של המערער כי ראוי שבית הדין יפסול עצמו "ממידת חסידות" נענה בקצרה כי לא מידת חסידות תהיה זו אלא עוול ועינוי הדין, שעה שלאחר התנהלות של הצדדים כמה שנים בפני בית הדין יצטרך הרכב אחר שלו לדון בעניינם ואולי להתחיל את הדיון משלב מוקדם בהרבה מזה שבו מצוי ההליך עתה.

סוף דבר

- א. הערעור נדחה.
- ב. לאחר שיקול דעת ומאחר שלא נזקקנו לדיון פרונטלי בהליך לא ייפסקו הוצאות משפט.
- ג. פסק הדין מותר בפרסום בהשמטת פרטיהם המזהים של הצדדים.

ניתן ביום כ"ט בטבת התשפ"ג (22.1.2023).

הרב שלמה שפירא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה